تبعات همه‌گیری کووید-۱۹ بر تجارت ایران و جهان

پریسا یعقوبی
هیات‌علمی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

حسن ثاقب
هیات‌علمی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

بررسی روند تجارت جهانی طی ۲۰ سال اخیر نشان می‌دهد که آثار و تبعات سوء شیوع ویروس کووید-۱۹ بر تجارت به مراتب شدیدتر از بحران ۲۰۰۹-۲۰۰۸ و همچنین تکانه افزایش قیمت نفت سال‌های ۲۰۱۵-۲۰۱۴ بوده است. بررسی‌های آماری حاکی است در حالی که متوسط نرخ رشد تجارت جهانی طی دوره ۲۰۰۷-۱۹۹۰ در حدود ۶/۲ درصد بود، پس از وقوع بحران مالی سال ۲۰۰۸ تجارت جهانی طی دوره ۲۰۱۲-۲۰۰۹ دچار افت حدود ۱۵ درصدی شد و طی دوره ۲۰۱۹-۲۰۱۲ متوسط سالانه نرخ رشد تجارت جهانی تنها در حدود ۲/۳ درصد باقی ماند. کاهش ۳۵ درصدی صادرات محصولات نفتی، ۳۱ درصدی صادرات محصولات صنعتی، ۲۲ درصدی صادرات محصولات معدنی در نه ماهه نخست سال ۲۰۲۰ از جمله آثار سوء محدودیت‌های ناشی از شیوع کووید-۱۹ بوده است. اما در این میان افزایش ۹ درصدی صادرات محصولات کشاورزی و دامی، بیانگر مقاومت روند تجارت این محصولات در مقابل آثار سوء بحران کووید-۱۹ بدلیل اهمیت و نقش آن در تامین امنیت غذایی کشورها است. روند اثرگذاری کووید-۱۹ بر تجارت ایران نیز مانند جهان، یک دوره شدید و یک دوره بازیابی سریع در هر دو حوزه صادرات و واردات داشته است. بیشترین اثر کووید-۱۹ بر تجارت خارجی کشور از خرداد تا مردادماه حادث شده، در طول پاییز روند تجارت رو به ترمیم رفته و تقریبا از اوایل زمستان روند بازیابی تجارت خارجی خود شروع شده است. طی ماه‌های اوج رکود کرونایی، افت ماهانه صادرات تا ۲۰ درصد و واردات تا ۳۰ درصد هم رسید (خرداد تا مرداد) و شکاف میان ارزش صادرات و واردات از ماه نهم به تدریج کمتر شد. در این نوشتار، دو عضو هیات علمی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، نگاهی به روندهای تجارت جهانی و ایران بعد از همه‌گیری کووید-۱۹ داشته‌اند.

کرونا و تجارت جهانی

با وجود بازگشایی مرزهای اقتصادی چین (به عنوان اولین کشور درگیر با شیوع ویروس کووید-۱۹) از مارس ۲۰۲۰ و از سرگیری روند تجارت، بدلیل همراه شدن تدریجی تکانه اولیه عرضه کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای مورد نیاز صنایع و کارخانجات جهان از سوی چین با تکانه تقاضای جهانی، فعالیت صنایع در مقیاس جهانی دچار افت شد. بحران کووید-۱۹ بیش از همه آسیبی جدی به زنجیره‌های ارزش جهانی وارد و در این میان کشورهای پیشرفته صنعتی بیش از کشورهای نوظهور در معرض آسیب قرار گرفتند. کاهش چشمگیر ۴۷ درصدی ارزش تجارت بخش خدمات، شدیدترین آسیب را بر پیکره اقتصاد و تجارت جهانی وارد و در این میان بخش‌های خدماتِ حمل

و نقل و گردشگری بیشترین صدمه را تجربه نمودند. برای مقابله با آثار سوء شیوع ویروس کووید-۱۹، کشورهای مختلف جهان، تمهیدات و اقدامات تجاری گوناگونی را در پیش گرفتند و علاوه بر محدودیت‌ها و کنترل‌های گمرکی و مرزی از ابزار موافقت‌نامه‌های بین‌المللی دو و چندجانبه نیز بهره بردند؛ توافق‌نامه تجاری اتحادیه اروپا با کره جنوبی و ژاپن و همچنین تفاهم‌نامه همکاری چین و کشورهای آفریقایی در «پساکرونا» از جمله این تدابیر هستند. علیرغم پیش‌بینی‌ها و انتظارات مبنی بر تشدید وضعیت محدودکننده شیوع بیماری کووید-۱۹ بر روند تجارت جهانی، بررسی‌ها حاکی است تا پایان سال ۲۰۲۰ کاهش ارزش تجارت جهانی کمتر ازپیش‌بینی‌ها بوده و در عمل اقتصاد و تجارت جهانی با اتکا به بسترهای فناورانه با سرعت بالاتری به سمت بازیابی حرکت نموده است.

ارزش تجارت ایران در سایه خروج آمریکا از برجام و تشدید تحریم‌ها بویژه از ناحیه صادرات نفت، فراورده‌های نفتی و پتروشیمی در سال ۱۳۹۹ دچار انقباض شدیدی شد و انتظار می‌رفت که در اثر شیوع ویروس کووید-۱۹، انقباض شدیدتری را نیز تجربه کند. بررسی‌ها حاکی است که مبادلات تجاری (صادرات غیرنفتی و واردات) ۱۳ درصد کاهش یافته که کاهش در صادرات (۱۴٫۶ درصد) شدیدتر از واردات (۱۱٫۷ درصد) بوده است. همچنین در ماه‌های اولیه پس از شیوع ویروس کووید-۱۹، اختلال در فعالیت بنگاه‌های تولیدی و بخش حمل و نقل و همچنین انسداد مرزها، صادرات غیرنفتی ایران را به شدت منقبض نمود اما از خرداد ماه ۱۳۹۹ روند بازیابی تجارت غیرنفتی در مسیر کاهش شکاف تجارت ماهانه سال ۱۳۹۹ و مدت مشابه سال قبل در پیش گرفته شد.

آثار سوء شیوع ویروس کووید-۱۹ بر تجارت جهانی به حدی بوده که آن را آغازی بر وقوع یک رکود در اقتصاد جهانی می‌دانند. پس از گذشت ماه‌ها از شیوع ویروس کووید-۱۹، اقتصاد جهانی با روند ملایم افزایشی روبرو شده است. اثرات اقتصادی ویروس کووید-۱۹ هنوز ناشناخته است ولی تاثیر مستقیم آن بر ترکیب نیروی کار، زنجیره تأمین و کاهش چابکی تجارت به وضوح قابل مشاهده است. براساس آمارهای رسمی پس از گذشت بیش از یکسال از شیوع این بیماری، تجارت جهانی دچار افت شدیدی شده و اکثر کشورهای دنیا در سال ۲۰۲۰ با نرخ کاهش دو رقمی در صادرات و واردات روبرو شدند. با توجه به اخلال در گسترش فعالیت‌های اقتصادی و زنجیره‌های ارزش جهانی، مشکلات ساختاری برای کشورهای توسعه یافته در راه دستیابی به رشد اقتصادی را تشدید کرده است؛ همچنین پیش‌بینی می‌شود کشورهای آمریکای شمالی و آسیا سخت‌ترین ضربه را متحمل شوند.

روشن است که شیوع این بیماری بر اقتصادهای متکی بر صنعت گردشگری تاثیر قابل ملاحظه‌ای برجای گذاشته و محدودیت ایجاد شده از سوی دولت‌ها به منظور کنترل شیوع ویروس کووید-۱۹ بر فعالیت‌های این بخش، آثار منفی مربوطه را دو چندان کرده است. در این خصوص بیشترین آسیب متوجه شرکت‌های هواپیمایی و حمل و نقل بوده است. براساس گزارش سازمان جهانی تجارت، پروازهای تجاری در ماه‌های اولیه شیوع بیماری ۷۴ درصد کاهش یافت که با رعایت پروتکل‌های بهداشتی از اواسط ژوئن بخشی از این کاهش با افزایش ۵۸ درصدی پروازها جبران شد.

بر اساس گزارش انکتاد، همه‌گیری کووید-۱۹ روند تغییر ماهیت تجارت که از سال‌ها قبل در حال شکل‌گیری بود را تقویت کرد؛ این تحولات شامل گرایش به سمت کاهش وابستگی تولیدی، تجاری و فناوری مابین اقتصادهای بزرگ دنیا (ایالات متحده و اروپا از یک طرف و چین از طرف دیگر)، همچنین تمایل به تجارت منطقه‌ای بدلیل بروز اختلافات پی در پی در تجارت چندجانبه جهانی در اثر ملاحظات ژئوپلیتیک و امنیت ملی کشورها بوده است. شکل‌گیری سه مرکز اصلی تولیدی در آمریکای شمالی، اروپا و آسیای شرقی و جنوب شرقی این اختلافات را به حداقل رسانده و منجر به ساماندهی بیشتری در اقتصاد جهانی شده است.

از ماه‌های بهمن و اسفند ۱۳۹۸ شیوع ویروس کووید-۱۹ در ایران نیز باعث بروز مشکلات عدیده ای شد. این مشکلات در کنار محدودیت‌ها و تنگناهای ناشی از تحریم، فشار اقتصادی مضاعفی را بر کشور وارد کرد. شیوع این ویروس سبب کاهش تقاضای بخش‌های مختلف اقتصادی شد و بسته به میزان کاهش، این بخش‌ها را دچار رکود کرد. بخش‌هایی از اقتصاد که در آنها محدودیت‌های کنترلی از سوی دولت جهت کنترل و کاهش ابتلا اعمال شد، صدمه بیشتری دیدند و بخش‌هایی مانند گردشگری و حمل و نقل به سرعت تحت تأثیر شیوع ویروس کووید-۱۹ قرار گرفته‌اند.

۱. کرونا و تجارت کالایی در جهان

بررسی روند تجارت جهانی طی ۲۰ سال اخیر نشان می‌دهد که آثار و تبعات همه‌گیری کووید-۱۹ بر تجارت جهانی به مراتب

شدیدتر از بحران ۲۰۰۹-۲۰۰۸ و همچنین تکانه افزایش قیمت نفت سال‌های ۲۰۱۵-۲۰۱۴ بوده است، شواهد آماری نشان می‌دهد در حالی که متوسط نرخ رشد تجارت جهانی طی دوره ۲۰۰۷-۱۹۹۰ در حدود ۶/۲ درصد بود، پس از وقوع بحران مالی سال ۲۰۰۸ تجارت جهانی دچار افت حدود ۱۵ درصدی شد و طی دوره ۲۰۱۹-۲۰۱۲ متوسط سالانه نرخ رشد تجارت جهانی تنها در حدود ۲/۳ درصد باقی ماند.

۱-۱. مقایسه با بحران مالی سال ۲۰۰۸

طبق گزارش سازمان ملل متحد، در حالی که از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۷ حجم تجارت کالاها با نرخ متوسط سالانه ۶/۲ درصد در حال رشد بود، بدلیل آثار منفی بحران مالی ۲۰۰۹-۲۰۰۸ که باعث کاهش ۱۵ درصد تجارت جهانی در سال ۲۰۰۹ شد، در طول سال‌های ۲۰۱۹-۲۰۱۲ با متوسط رشد سالانه تجارت تنها ۲/۳ درصد جبران شد. به همین ترتیب سهم صادرات کالاها و خدمات از تولید ناخالص داخلی که به بالاترین سطح خود در سال ۲۰۰۸ (۳۱ درصد) رسیده بود، در سال ۲۰۱۵ به حدود ۲۸ درصد کاهش یافت. از سویی دیگر ارزش صادرات جهانی از سال ۲۰۰۱ تا پایان سال ۲۰۱۹ به‌طور متوسط سالیانه ۶/۴ درصد رشد داشته که طی این سال‌ها به دلیل بحران مالی سال ۲۰۰۸ و افزایش قیمت نفت در سال‌های ۲۰۱۴ و ۲۰۱۵ با فراز و نشیب‌هایی همراه بوده است. بسیاری از فعالیت‌های تولیدی، ابتدا در آسیا و سپس در اروپا، آمریکای شمالی و سایر نقاط جهان مختل شد و بسته شدن مرزها به طور گسترده‌ای شکل گرفت و این امر افزایش شدید بیکاری (به‌ویژه در آمریکا) و در نتیجه کاهش تقاضا برای کالاها و خدمات را به همراه آورد. با توجه به این شرایط، انتظار می‌رفت تولید ناخالص داخلی جهان در سال ۲۰۲۰ به منقبض‌ترین وضعیت از زمان جنگ جهانی دوم برسد.

۱-۲. رکود صادرات جهانی در سال ۲۰۲۰: کاهش ۱۹/۷ درصدی

بر اساس آخرین گزارش آماری مرکز تجارت بین‌الملل، ارزش تجارت جهانی کالا در سال ۲۰۲۰ نسبت به مدت مشابه سال قبل از ۳۳۰۷۰ به ۲۶۵۴۴ میلیارد دلار رسیده و در کل ۱۹/۷ درصد کاهش داشته است. بررسی روند فصلی ارزش صادرات جهانی طی سال ۲۰۲۰ در مقایسه با مدت مشابه سال قبل، بیانگر وجود شکاف بین ارزش صادرات دو سال در همه فصل‌ها در اثر شیوع ویروس کووید-۱۹ است.

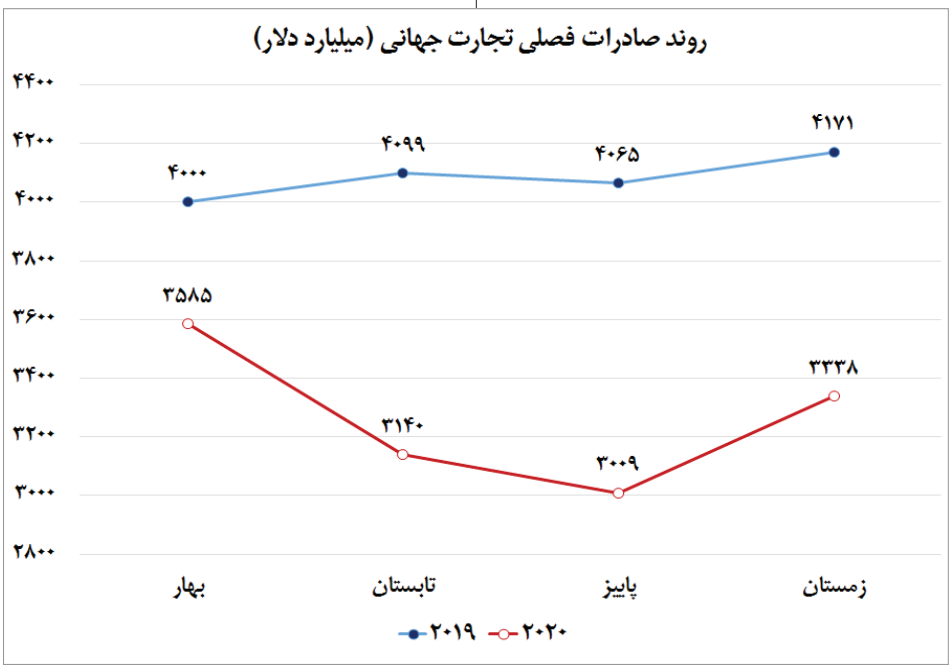

ماخذ: داده‌های مرکز تجارت بین‌الملل

۳-۱. مختصات رکود تجاری کووید-۱۹

بررسی روند صادرات صنعتی و کشاورزی جهان در نه ماهه نخست ۲۰۲۰ نسبت به مدت مشابه سال قبل حاکی از آن است که بیشترین کاهش ارزش صادرات مربوط به صادرات محصولات نفتی و تولیدات آن‌ها به میزان ۳۵ درصد، محصولا صنعتی و تولیدات آن‌ها ۳۱ درصد، محصولات معدنی و تولیدات آن‌ها ۲۲ درصد کاهش و محصولات کشاورزی و دامی ۹ درصد افزایش ارزش صادرات در ۹ ماه نخست سال ۲۰۲۰ نسبت به مدت مشابه سال قبل داشته است. اطلاعات فوق بیانگر عدم تبعیت تجارت محصولات کشاورزی و دامی از محدودیت‌های ناشی شیوع کووید-۱۹ بدلیل اهمیت آن در تامین امنیت غذایی و کالاهای اساسی مورد نیاز کشورها در مقایسه با محصولات صنعتی و معدنی دارد. کشورها طی دوره شیوع کووید-۱۹ همواره درصدد یافتن راهکارهایی برای رفع محدودیت‌ها و تامین نیازهای غذایی خود بوده‌اند. قابل توجه آنکه در اثر شیوع ویروس کووید-۱۹ کشورهای پیشرفته در معرض آسیب شدیدتری در مقایسه با کشورهای نوظهور بوده‌اند. آمریکا، ژاپن و اتحادیه اروپا در بین کشورهای پیشرفته‌ها بیشترین آسیب را دیده‌اند و اگرچه آسیب کمتری به کشورهای نوظهور وارد شده، اما در بین این کشورها نیز آمریکای لاتین دچار آسیب بیشتری شده‌اند. انقباض اقتصادی در چین مدت زمان کمی را تجربه کرد؛ چرا که این کشور به سرعت توانست شیوع بیماری را کنترل کرده و نسبتاً سریع اقتصاد خود را بازگشایی نماید.

۴-۱. مجرای اصلی صدمه به تجارت جهانی: زنجیره‌های ارزش جهانی

اقدامات چین در ژانویه (بسته شدن موقت مرزهای ملی) به این معنی بود که صادرات نهاده‌های واسطه‌ای صنایعی مانند صنایع خودرو، الکترونیک، داروسازی و تجهیزات پزشکی به حالت تعلیق درآمد. فعالیت این کارخانه‌ها در آمریکای شمالی، اروپا و سایر کشورهای آسیایی نیز تعطیل شد؛ زیرا تامین‌کننده دیگری نداشتند و چین صادرکننده عمده و اصلی قطعات و اجزای این صنایع در جهان است. از مارس ۲۰۲۰، چین به تدریج مرزهای اقتصادی را بازگشایی کرد و شرایط عادی صادرات بوجود آمد ولی با این حال تکانه عرضه اولیه در تجارت جهانی به تدریج با تکانه تقاضا همراه شد و در نتیجه سبب کاهش فعالیت صنایع در سایر مناطق جغرافیایی جهان شده است.

۵-۱- پیش‌بینی‌های ابتدایی و واقعیت‌ها

در اوایل نیمه دوم سال ۲۰۲۰، با توجه به وجود انتظارات مبنی بر ادامه وضعیت انقباض تجارت جهانی، با استفاده از نرخ رشد ماهانه تجارت کالا در جهان از ماه اول تا هفتم سال ۲۰۲۰ در مقایسه با ماه‌های مشابه سال قبل، پیش‌بینی‌های مختلفی از جریان تجارت جهانی تا پایان سال ۲۰۲۰ توسط نهادهای معتبر بین‌المللی ارایه شد. این پیش‌بینی‌ها را می‌توان در سه سناریو متوسط، حداکثر و حداقل دسته‌بندی کرد که بیش از همه آمار نرخ رشد تجارت طی هفت ماهه نخست سال ۲۰۲۰ را در مقایسه با مدت مشابه سال قبل مد نظر قرار دادند که بر این اساس انتظار می‌رفت تا پایان سال ۲۰۲۰ در مقایسه با سال ۲۰۱۹، تجارت جهانی کاهش‌های ۳۲/۲ درصدی، ۳۵/۱ درصدی و یا ۲۹/۵ درصدی را تجربه کند. اما با گذشت زمان و هر چه با ماه‌های آخر سال گذشته میلادی نزدیک می‌شدیم، شکاف بین ارزش تجارت در سه ماهه سوم سال ۲۰۲۰ نسبت به مدت مشابه سال قبل(کاهش ۱۷ درصدی) کاهش بیشتری می‌یافت. این روند کاهش شکاف در سه ماهه پایانی سال ۲۰۲۰ تا ۱۶/۵ درصد رسید که بیانگر سرعت مناسب بازیابی و بهبود تجارت جهانی فراتر از انتظارها و پیش‌بینی مجمع جهانی اقتصاد بوده است. در اکتبر سال ۲۰۲۰ پیش‌بینی‌ها بسیار تعدیل شد و به ۱۳ درصد کاهش حجم تجارت رسید. در حال حاضر بر اساس آخرین گزارش سازمان تجارت جهانی در ماه مارس سال ۲۰۲۱، تجارت جهانی تنها نزدیک ۵ درصد در سال ۲۰۲۰ منقبض شده است که نشان از قدرت تجارت و قوام یافتن جایگاه زنجیره‌های ارزش جهانی در بدنه آن دارد. این انقباض نسبت به آنچه در بهار سال ۲۰۲۰ پیش‌بینی می‌شد بسیار کمتر است (یک ششم آنچه در بدترین حال پیش‌بینی می‌شد). سازمان تجارت جهانی پیش‌بینی می‌کند که در سال ۲۰۲۱

شکاف بین ارزش تجارت در سه ماهه سوم سال ۲۰۲۰ نسبت به مدت مشابه سال قبل (کاهش ۱۷ درصدی) کاهش بیشتری می‌یافت. این روند کاهش شکاف در سه ماهه پایانی سال ۲۰۲۰ تا ۱۶/۵ درصد رسید که بیانگر سرعت مناسب بازیابی و بهبود تجارت جهانی فراتر از انتظارها و پیش‌بینی مجمع جهانی اقتصاد بوده است.

تجارت جهانی با رسیدن به رشد ۸ درصدی، انقباض کووید‌ی خود را جبران کند. اما تحلیل سازمان آن است که کووید-۱۹ کماکان بزرگترین تهدید برای چشم‌انداز تجارت جهانی است و بازیابی امواج عفونت پیشین یا وقوع همه‌گیری‌های جدید می‌توانند به راحتی امیدها را بدل به یاس کنند. در حال حاضر توسعه سریع واکسیناسیون در جهان امیدها را به شروع روندهای بهبود در اقتصادی جهانی بیشتر کرده اما اگر کشورها دسترسی مساوی به آن نداشته باشند، می‌توانند این فرصت را از بین ببرد.

۲. آثار شیوع کووید-۱۹ بر تجارت خدمات در جهان

تجارت بخش خدمات به مراتب آسیب شدیدتری در اثر شیوع ویروس کووید-۱۹ متحمل شده است؛ بطوری که ۴۷ درصد تجارت این بخش کاهش یافته است. درآمد حاصل از بخش‌های خدمات حمل و نقل هوای با کاهش ۴۰ درصدی و خدمات گردشگری با کاهش ۴۴ درصدی روبرو بوده است. براساس گزارش مرکز تجارت بین‌الملل، تجارت بخش خدمات نیز با شیوع بیماری کووید-۱۹ کاهش چشمگیری (۴۷ درصد) داشته و آسیب‌پذیری بخش‌های خدمات حمل و نقل و خدمات گردشگری بدلیل تاثیر مستقیم از بیماری بیشتر بوده است؛ با توجه به اهمیت اقتصادی بخش خدمات برای بسیاری از کشورها و مناطق مختلف جهان، کاهش درآمد این بخش، پیامدهای اقتصادی گسترده‌ای را در سطح جهان به همراه داشته است. براساس آمار مرکز تجارت بین‌الملل، در سه ماهه اول سال ۲۰۲۰ تجارت خدمات ۱۰/۳ درصد نسبت به مدت مشابه سال ۲۰۱۹ کاهش یافته است. براساس پیش‌بینی سازمان بین‌المللی هواپیمایی، در پی شیوع بیماری کووید-۱۹ و کاهش ترددهای هوایی (کاهش ۷۰ درصدی تردد مسافر و کاهش ۴۳/۷ درصدی حجم باری محموله‌های هوایی) درآمد هواپیمایی در سال ۲۰۲۰ بین ۲۴۴ تا ۴۲۰ میلیارد دلار خواهد بود که نسبت به سال ۲۰۱۹ کاهش ۴۰ درصدی را نشان می‌دهد؛ بیشترین میزان کاهش درآمد مربوط به اروپا و سپس آسیا و اقیانوسیه و آمریکای شمالی بوده است. با شروع بیماری کووید-۱۹ و اقدامات قرنطینه‌ای کشورها حمل و نقل دریایی نیز با مشکلات زیادی مواجه شده است. براساس گزارش بنادر چین، میزان حمل و نقل کشتی‌های باری از ۲۰ ژانویه تا ۱۰ فوریه سال ۲۰۲۰ نسبت به مدت مشابه سال قبل بین ۲۰ تا ۴۰ درصد کاهش و حجم تجارت جهانی با کشتی‌های باری نیز در فوریه سال ۲۰۲۰ نسبت به مدت مشابه سال قبل در حدود ۸/۶ درصد کاهش یافته است. بخش گردشگری ۲۴ درصد از صادرات جهانی خدمات را در سال ۲۰۱۹ را به خود اختصاص داده است که در پی شیوع ویروس کووید-۱۹ و اقدامات محدودکننده کشورها در خصوص سفر و پذیرش مسافر منجر به کاهش چشمگیر درآمد این صنعت شده است. براساس گزارش سازمان جهانی گردشگری، در سال ۲۰۲۰ حدود ۴۴ درصد گردشگری بین‌المللی

کاهش یافته است. تمهیدات تجاری و گمرکی و توافقات بین‌المللی و منطقه‌ای در مقابله با شیوع کووید-۱۹

۳. ابزار مقابله با رکود تجاری کووید-۱۹: موافقت‌نامه‌های تجاری

کشورهای مختلف جهان از تمهیدات تجاری و گمرکی محدودکننده مختلفی برای کاهش آثار سوء شیوع ویروس کووید-۱۹ در پیش گرفتند. همچنین برای این منظور از ابزار موافقت‌نامه‌های بین‌المللی، منطقه‌ای و دوجانبه منعقد شده نیز بهره بردند. رهبران اتحادیه اروپا با همتایان ژاپنی در ۲۶ مه۲۰۲۰ و همچنین با همتایان کره جنوبی در ۳۰ ژوئن ۲۰۲۰ به توافق رسیدند که محدودیت‌های غیرضروری مسافرت و صادرات برای مقابله با بیماری کووید-۱۹ را لغو کنند و برای افزایش تولید و تجارت در قالب چندجانبه‌گرایی با یکدیگر همکاری کنند. با توجه به همکاری‌های دو جانبه در مسیر مبارزه با کووید-۱۹ و پیشبرد روند توسعه پایدار آفریقا، چین و آفریقا نیز در میانه‌های سال ۲۰۲۰ یک تفاهم‌نامه همکاری به امضا رساندند که در آن چین بدهی وام‌های بدون بهره کشورهای آفریقا را که تا پایان ۲۰۲۰ به موعد بازپرداخت رسیده را لغو کرد و از ساخت منطقه آزاد تجاری در قاره آفریقا حمایت کرده و در جهت تقویت ارتباطات و ساختار زنجیره‌های ارزش صنایع و تامین مواد اولیه بخش سلامت و کشاورزی تلاش می‌کند.

۴. تحولات تجاری ایران پس از شیوع کووید-۱۹

آثار محدودیت‌های ناشی از شیوع کووید-۱۹ بر اقتصاد و تجارت ایران در مقایسه با کشورهای دیگر بدلیل درگیری کشور با محدودیت‌های ناشی از تحریم بویژه وجود مشکلات نقل و انتقال کالا و ارز سنگین‌تر بوده است. طبق گزارش گمرک کشور، مبادلات تجاری (صادرات غیرنفتی و واردات) ایران از ۸۵٫۱ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۸ به ۷۳٫۹ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۹ به میزان ۱۳ درصد کاهش یافته است. میزان کاهش در ارزش صادرات (۱۴/۶- درصد) بیش از کاهش در ارزش واردات (۱۱/۷- درصد) بوده است که در اثر آن، کسری ۳ میلیارد دلاری تراز تجارت کالایی کشور در سال ۱۳۹۸ به ۳٫۹ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۹ افزایش یافت. طی این مدت صادرات خدمات نیز دچار انقباض شدید شده و از ۱۰٫۴ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۸ با کاهش ۶۸ درصدی به ۳٫۳ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۹ رسیده است. بررسی روند ماهانه صادرات در سال ۱۳۹۹ نشان از وجود شکاف با مقادیر ماه‌های مشابه سال قبل دارد. بدلیل روند افزایشی صادرات ماهانه (علیرغم کاهش در ماه‌های آبان و دی)، این شکاف در نیمه دوم سال کاهش یافته است (نمودار۶). در ماه‌های ابتدایی سال ۱۳۹۹ (فروردین و اردیبهشت) تناژ کالاهای صادراتی غیرنفتی کاهش ۳۹ و ۵۷ درصدی را تجربه نموده است. کاهش محدودیت‌های مرزی از سوی شرکای تجاری (بدلیل نگرانی از شیوع کووید-۱۹) در عمل منجر به کاهش ارزش صادرات کالاها به ترتیب به میزان ۳۶ و ۵۴ درصد شد. در ماه‌های بعدی با توجه به فائق آمدن به برخی محدویت‌های ناشی از کووید-۱۹ (مانند رفع انسداد در برخی مرزها و برنامه‌های افزایش تولید و صادرات) علیرغم تشدید آثار منفی تحریم، روندکاهش تناژ صادرات ملایم‌تر بوده است و حتی در ماه‌های مهر و آبان تناژ صادرات نسبت به مدت مشابه سال قبل به ترتیب از رشد ۱۰۳ درصد و ۲۰ درصد برخوردار بوده و در نتیجه آن ارزش صادرات نیز به ترتیب ۴۸ درصد و ۹ درصد افزایش یافته است. صادرات در آذرماه نیز علیرغم کاهش رشد تناژ از لحاظ ارزشی دارای رشد مثبت بوده است، هر چند در مقایسه با مدت مشابه سال قبل کاهش ۲۴ درصدی در ارزش و ۳۷ درصدی در تناژ را نشان می‌دهد اما مهمترین دلیل این کاهش رشد، ثبت رقم قابل توجه صادرات گاز طبیعی به ترکیه در آذر ماه سال ۱۳۹۸ بوده و حرکت صادرات به سمت وضعیت بهتر در اثر تلاش در راستای اتخاذ تدابیر مناسب تسهیل کننده تجارت از جمله هماهنگی با مقاصد صادراتی در جهت کاهش آثار سوء شیوع کووید-۱۹، مشهود است. همچنین بررسی روند ماهانه واردات کشور در سال ۱۳۹۹ نیز وجود شکاف قابل توجه با مقادیر واردات در ماه‌های مشابه سال قبل را نشان می‌دهد. ارزش واردات ماهانه به سختی در سطحی بالاتر از سال قبل (از جمله در ماه‌های آذر و اسفند) قرار گرفته است.

گزارش آماری گمرک کشور نشان می‌دهد که کل تجارت از زمان شیوع ویروس کووید-۱۹ (بهمن و اسفند ۱۳۹۸) روند کاهشی داشته است. بدون تردید تحریم یک عامل محدودکننده کلیدی برای تجارت ایران از ابتدای سال ۱۳۹۹ محسوب می‌شود و شیوع کووید-۱۹ باعث تشدید آثار منفی تحریم بر تجارت کشور شده است.

روند تغییر ارزش ماهانه صادرات و واردات کشور در سال ۱۳۹۹ در مقایسه با سال ۱۳۹۸

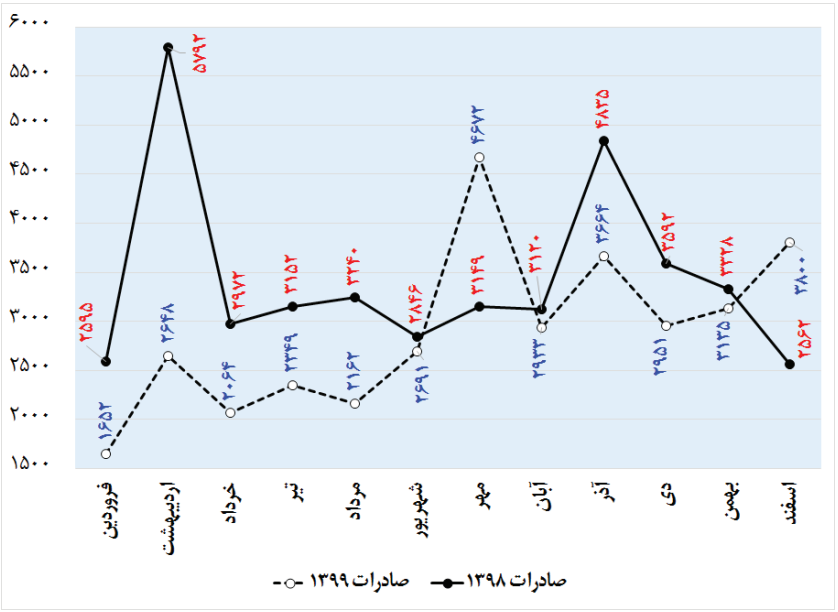

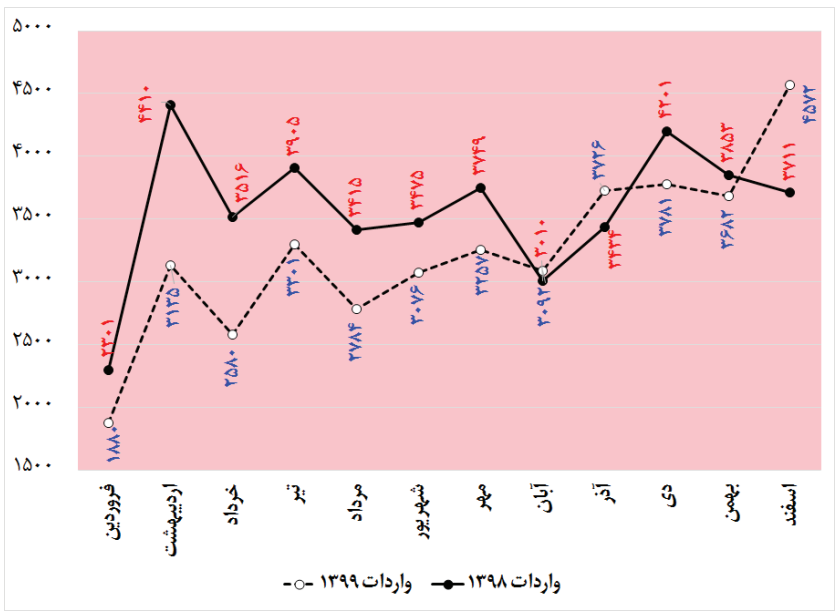

ماخذ: سازمان توسعه تجارت ایران

آمارهای گمرک جمهوری اسلامی ایران حکایت از آن دارد که بیشترین اثر کووید-۱۹ بر تجارت خارجی کشور از خرداد تا مردادماه حادث شده، در طول پاییز روند تجارت رو به ترمیم رفته و تقریبا از اوایل زمستان روند بازیابی تجارت خارجی خود شروع شده است.

از لحاظ تنوع بازارهای صادراتی، حدود ۸۶ درصد از صادرات غیرنفتی به ده کشور مهم مقصد صادراتی صورت گرفته است که افت صادرات به همه کشورها (بجز امارات متحده عربی و روسیه) مشاهده می‌شود. پیامد انسداد مرزها توسط کشور ترکیه، کاهش ۴۲ درصدی صادرات غیرنفتی ایران به کشور مذکور بوده است. علاوه بر این، کاهش صادرات به چین (۶ درصد) و عراق (۱۱ درصد) با توجه به جایگاه اول (۲۶ درصد) و دوم (۲۱ درصد) این دو کشور در میان شرکای مهم صادراتی از دلایل افت صادرات غیرنفتی در سال ۱۳۹۹ بوده است. گزارش آماری گمرک کشور نشان می‌دهد که کل تجارت از زمان شیوع ویروس کووید-۱۹ (بهمن و اسفند ۱۳۹۸) روند کاهشی داشته است. بدون تردید تحریم یک عامل محدودکننده کلیدی برای تجارت ایران از ابتدای سال ۱۳۹۹ محسوب می‌شود و شیوع کووید-۱۹ باعث تشدید آثار منفی تحریم بر تجارت کشور شده است. از آنجا که تحریم صادرات نفت و فراورده‌های نفت در گام‌های اول اعمال تحریم‌ها با هدف آسیب‌رسانی به تجارت کشور عملیاتی شده است، آثار شیوع ویروس کووید-۱۹ بر تجارت کشور با بررسی روند صادرات غیرنفتی(عدم لحاظ فصل ۲۷) روشن خواهد شد. در اینجا با توجه به جزئیات آماری در دسترس تا نه ماهه نخست سال ۱۳۹۹ مورد بررسی قرار گرفته است. بررسی روند صادرات غیرنفتی(بدون لحاظ فصل ۲۷ شامل نفت و فراورده‌های نفتی) حاکی است که ارزش صادرات ماهانه کشور که از اردیبهشت تا دی ماه ۱۳۹۸ در کانال ۲ تا ۲/۵ میلیارد دلار در نوسان بود، پس از شیوع کووید-۱۹ به کانال ۱/۵ تا ۲ میلیارد دلار کاهش یافت (نمودار۷). همچنین روند ارزش واردات ماهانه کشور که از خرداد تا آذر ماه ۱۳۹۸ در کانال بین ۳ تا ۴ میلیارد دلار در نوسان بوده و حتی در دی ماه ۱۳۹۸ به بالای ۴ میلیارد نیز رسیده بود، پس از شیوع کووید-۱۹ به کانال ۲/۵ تا ۳ میلیارد دلار در ماه متمایل شد. اما در ادامه صادرات غیرنفتی از ماه هفتم تا نهم و همچنین واردات از ماه پنجم به بعد روند صعودی را طی نموده است؛ بطوری که صادرات غیرنفتی به بالای کانال بین ۲ تا ۲/۵ میلیارد

روند تغییرات ارزش تجارت خارجی کشور طی سال ۱۳۹۹

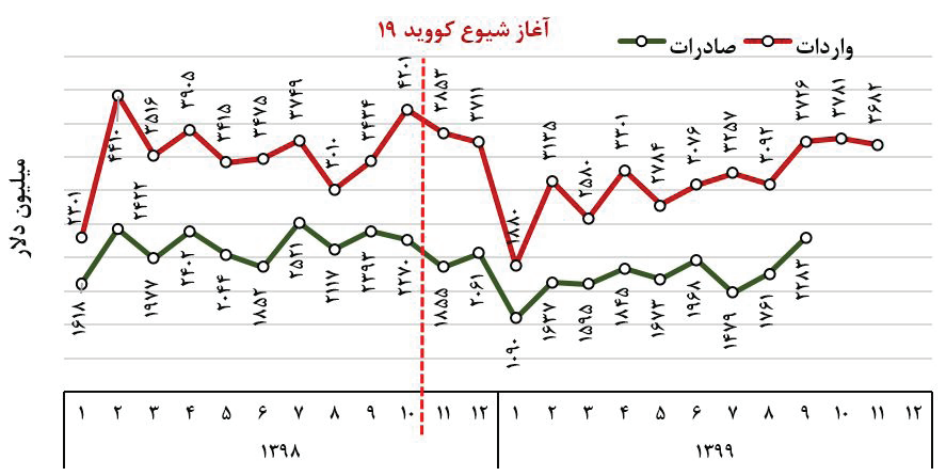

منبع: سازمان توسعه تجارت و گمرک جمهوری اسلامی ایران (بدون ذکر گروه ۲۷ در صادرات غیرنفتی)

دلار و صادرات نیز به سمت ۳/۵ تا ۴ میلیارد دلار حرکت کرده است.

از زمان شیوع ویروس کووید-۱۹ در جهان، تجارت جهانی همواره با افت مستمر روبرو بوده است. سایه تحریم و محدودیت نقل و انتقال کالا و ارز بر سر فرایندهای تجاری ایران سبب شد که آثار شیوع ویروس کووید-۱۹ منجر به انقباض بیشتر تجارت کشور شود. آمارهای گمرک جمهوری اسلامی ایران حکایت از آن دارد که بیشترین اثر کووید-۱۹ بر تجارت خارجی کشور از خرداد تا مردادماه حادث شده، در طول پاییز روند تجارت رو به ترمیم رفته و تقریبا از اوایل زمستان روند بازیابی تجارت خارجی خود شروع شده است. گرچه در این زمینه تفکیک موانع تحریم از موانع کرونا نیازمند پیمایش‌های دقیق‌تر است، اما مطالعات اولیه نشان می‌دهد که طی ماه‌های اوج رکود کرونایی، افت ماهانه صادرات تا ۲۰ درصد و واردات تا ۳۰ درصد هم رسید (خرداد تا مرداد) و شکاف میان ارزش صادرات و واردات از ماه نهم به تدریج کمتر شد. به واقع، ایران نیز همانند روند جهانی، برخلاف پیش‌بینی‌های اولیه توانسته است به سرعت روند تجارت خارجی خود را بازیابی کند، هر چند در این زمینه کماکان با مشکلات زیادی به ویژه در حوزه تحریم‌ها روبرو است. اسفندماه سال ۱۳۹۹ رشد ارزشی صادرات و واردات (عملکرد ماهانه) به ترتیب به ۲۱ و ۲۴ درصد رسید، اما در کل در نتیجه رکود ناشی از تحریم‌ها و کرونا، در سال ۱۳۹۹ نسبت به سال ۱۳۹۸ صادرات و واردات به ترتیب ۱۴.۶ و ۱۱.۷ درصد کاهش پیدا کردند.

منابع

1. United Nation (August 2020). The effects of the coronavirus disease (COVID19-) pandemic on international trade and logistics Special Report Covid19-. No.6.